

Михаїла у село Дубовичи» (можливо, це і є потир з колекції музею?); дискос срібний із написом «Надал до церкви Архистратига Михаїла в село Дубовичи Василій Леонтиевич Кочубей, року 1704»; риза білої парчі, на плечах якої вишиті сріблом і золотом зображення Спасителя, Богоматері, дванадцяти апостолів, святих Михаїла і Катерини та стародавні книги з вкладними написами від родини Кочубеїв.

Не всі вкладні речі дійшли до нашого часу. Багато з них загинуло протягом століть, частину і нині важко ідентифікувати через відсутність необхідних документів. Але й ті вклади, які збереглися, свідчать про масштабність козацького меценатства.

Посилання

1. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа // Історичні постаті України. Історичні нариси. – Одеса, 1993. – 384 с.
2. Величко С. Літопис. – К., 1991. – Т. 2. – 642 с.
3. Волковинська О.А. Художнє срібло Європи XV–XX століть з фондів Музею історичних коштовностей України. Буклет. – Київ: «Древний Мир», 2002. – 16 с.; 36 іл.
4. Гурба В., Карабут Ф., Сердюк М. Дубовичі: Історико-краєзнавчий нарис. – К.: ТОВ «Бізнес-поліграфія», 2012. – 280 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.Dubovichi.in.ua/село Дубовичі.../ Церква Різдва Богородиці](http://www.Dubovichi.in.ua/село%20Дубовичі.../Церква%20Різдва%20Богородиці). – Назва з екрану.
5. Закон Божий. – М., 1989. – 540 с.
6. Лопато М.Н. Немецкое художественное серебро в Эрмитаже. – СПб., 2002. – 235 с.
7. НІМУ, інв. № РДМ–927; КВ–18484.
8. НІМУ, інв. № РДМ–970; КВ–18494.
9. Павлович П.А. Село Дубовичи. Имя Варвары Васильевны Кочубей, Глуховского уезда, Черниговской губернии. – К., Тип. С.В. Шульженко, 1903. – 141 с.
10. Постникова-Лосева М.М., Платонова Н.Г., Ульянова Б.Л. Золотое и серебряное дело XV–XX вв. – М., 1983. – 376 с.
11. Терлецький В.В. Кочубеї у призабутих зв'язках з Глухівщиною // Сівєрщина в історії України. – 2011. – Вип. 4. – С. 274–278.
12. Rosenberg M. Der goldschmiede merkzeichen. – Frankfurt am Main, 1925. – 429 с.

Терещук О.М. Меморіальні цінності В.Л. Кочубея – державного діяча Гетьманщини XVIII в. в колекції Національного музею історії України

В статті досліджується срібна посуда з колекції музею, котра пов'язана з іменем В.Л. Кочубея – впливального політика правителів гетьмана І.С. Мазепи. Дослідження, атрибуція, походження експонатів стали предметом дослідження.

Ключові слова: Гетьманщина, гетьман, опозиція, донос, кубок, потир.

Tereschuk O.M. The memorable materials by V.L. Kochubey – a statesman of Hetmanate in XVIII century (collection by NMHU)

In article the silver ware from a collection of the museum which is connected with a name of V. L. Kochubey – the influential politician of the government hetman I.S. Mazepa is investigated. Studying, attribution, an origin of exhibits became an object of research.

Key words: Ukrainian Cossack state, hetman – main political figure of Ukrainian state, opposition, denunciation, silver crockery.

11.03.2016 р.

УДК 75.03«18»:069.538(477.52)

В.М. Ткаченко

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА ЙОГО МИСТЕЦЬКЕ ОТОЧЕННЯ (ЗІБРАННЯ СУМСЬКОГО ТА ЛЕБЕДИНСЬКОГО ХУДОЖНІХ МУЗЕЇВ)

У статті проаналізовано колекції Сумського та Лебединського художніх музеїв, висвітлено мистецьке оточення Тараса Шевченка та його зв'язки з Сумщиною.

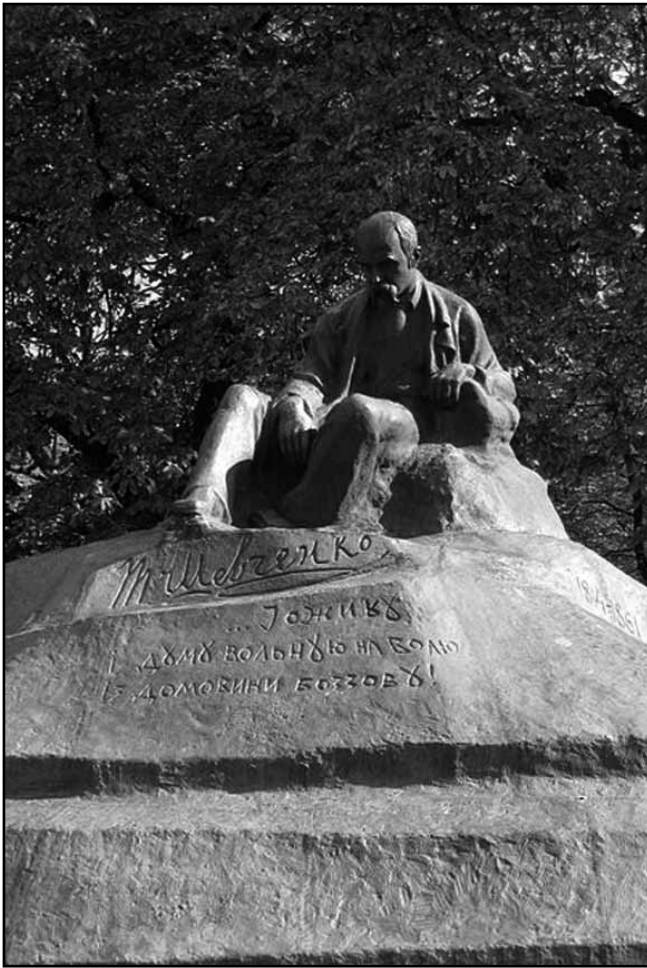
Ключові слова: Т.Г. Шевченко, колекції, художні музеї, художники, твори, мистецьке оточення, Сумщина.

До дослідження мистецтва як морально-виховного фактора в колі художників оточення Тараса Григоровича Шевченка (1814–1861), атрибуції творів, узагальнення фактичного матеріалу та уведення його до європейського контексту епохи зверталось не одне покоління шевченкознавців. Серед найвідоміших з них (П. Білецький, М. Новицький, С. Єфремов, М. Мацапура, Д. Степовик, М. Чалий) зустрічаємо й ім'я нашого земляка Павла Зайцева [2].

Одним з актуальних досліджень означеної тематики на початку XXI ст. є монографія відомого доктора мистецтвознавства, лауреата Національної премії ім. Т. Шевченка, професора В. Овсійчука «Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури». Член-кореспондент НАН України, професор Степан Павлюк зазначав: «.../ Виключно цікава стильова особливість цього дослідження полягає в тому, що автор синтетично розглядає постать Шевченка у всіх його проявах – громадянській, поетичній, малярській, чим досягається повнота образу, який виявився для українського народу незборимою силою у вікових прагненнях національної Свободи...» [4, с. 7]. Постать В. Овсійчука виділяється тим, що крім наукових праць про мистецьку спадщину Шевченка-художника його ім'я пов'язане з музейною справою: «.../ те, що він зробив для формування Львівської галереї мистецтв у її сучасному вигляді, тобто як музейного комплексу, важко переоцінити» [3, с. 596].

Метою статті є спроба систематизувати всі відомі та маловідомі факти життя і творчості Кобзаря, пов'язані з Сумщиною, а на основі мистецьких колекцій Сумського та Лебединського художніх музеїв дати уявлення про творчість митців з його оточення.

На Сумщині традиція вшановувати пам'ять Великого Кобзаря існує здавна. Вже у 1918 р. в Ромнах був відкритий пам'ятник Т. Шевченку роботи скульптора І. Кавалерідзе в пам'ять його перебування на Іллінському ярмарку в Ромнах влітку 1845 р. Шевченко зображений на кам'яній брилі, на якій викарбувані рядки з поезії поета «Марку Вовчку. На пам'ять» (1859): «... І оживу,

Пам'ятник Тарасу Шевченку в Ромнах на Сумщині

і думу вольную на волю із домовини воззову. Слід зазначити, що пам'ятник установлений на тому місці, де стояв намет поета.

У 1920 р. в Сумах був створений художньо-історичний музей, в зібранні якого з'являються твори Т. Шевченка завдяки зусиллям засновника і першого директора Никанора Харитоновича Онацького (1875–1937). Він подорожував та вивчав місця, пов'язані з перебуванням Кобзаря в нашому краї. До шевченківських днів пам'яті (1927) Онацький відкриває у музеї першу виставку, а пізніше створює «Кімнату Шевченка», де експонувалися як роботи митця, так і матеріали, які висвітлювали його перебування на Сумщині. У 1908–1911 рр. Н. Онацький відвідував Шевченкову могилу у Каневі. Ці подорожі надихнули художника на створення офорту «Хата біля Тарасової гори» (1911), що пізніше тиражувався на поштових листівках. Він звертався й до ілюстрування поетичної спадщини Кобзаря. Заслуговує на увагу незакінчений начерк титульного аркуша до вірша «Заповіт» (1919) [8, с. 3].

Зібрання творів авторів, пов'язаних з ім'ям Т. Шевченка, у Сумському художньому музеї має багатогранну спрямованість. Це роботи вчителів, учнів, а також сучасників та послідовників Кобзаря. Зберігаються унікальні колекції творів лауреатів

Шевченківської премії та земляків-скульпторів І. Кавалерідзе і М. Лисенка.

Гордістю музейного зібрання є роботи самого Кобзаря. Дві з них – «Старости» та «Судня рада» – із серії «Живописна Україна (1844). Офорт «У шинку» (з картини І. Соколова «Приятелі») Тарас Григорович виконав в останні роки свого життя, коли надавав особливої уваги вивченню офортної техніки Рембрандта. Цей твір безпосередньо пов'язаний із Сумщиною. Під зображенням – автограф художника з дарчим написом Наталії Олександрівні, дружині поміщика Д.О. Хрущова, на запрошення якого Шевченко жив у їхньому маєтку Лихвин (тепер Лифине Лебединського району) в червні 1859 р. За цей твір та «Притчу про робітників на винограднику» йому було присвоєно звання академіка гравюри у 1860 р. Офорт надійшов до музею з маєтку Хрущових у 1925 р, а привіз його Н. Онацький під час пошукових експедицій по місцях, де перебував Кобзар.

У зібранні музею представлені твори вчителів Тараса Шевченка – Карла Павловича Брюллова (1799–1852), Олексія Гавриловича Венеціанова (1780–1847), зусиллями яких було викуплено талановитого юнака з кріпацтва. Яскравий представник академізму, який також віддавав данину і романтизму, К. Брюллов репрезентований картиною «Смерть Інесси де Кастро» (копія його талановитого учня Петра Петровича Соколова (1826–1905). Аполлон Миколайович Мокрицький (1810–1870) – учень К. Брюллова і товариш Т. Шевченка по Академії – також активно допомагав його звільненню [5, с. 151].

З Петром Карловичем Клодтом (1805–1867) Шевченко зустрічався ще в роки навчання в Академії. Вже тоді він знав скульптора, оскільки творами із зображенням коней майстра була прикрашена його кімната. Шевченко згадує про це у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». Після повернення із заслання між митцями установилися дружні стосунки. Музей зберігає дві скульптурні композиції педагога і ливарника Клодта: «Здіблений кінь» (1840-ві), «Кінь з приборкувачем» (1840).

Імена художників з оточення Т. Шевченка, які представлені в музейному зібранні, увійшли в історію українського та світового мистецтва. Його співучнями по Академії були І.К. Айвазовський, Д.І. Безперчий, С.К. Заряно, В.І. Штернберг та ін. Хочеться відзначити, що вихованець К. Брюллова Дмитро Іванович Безперчий (1825–1913) представлений картиною «Бандурист» (1860, перший варіант) та акварелями «Милостиня» (кінець XIX ст.), «Сільський краєвид» (1856). Зворушлива дружба поєднувала Т. Шевченка з Василем Івановичем Штернбергом (1818–1845), який, як і Кобзар, вчився в Петербурзькій академії. Цікавий той факт, що його роботи «Аскольдова могила» (1837) та «Біля

Подружжя Хрущових

шинку» (1838) надійшли до музею із збірки відомого колекціонера Оскара Гансена.

Шевченко мав помітний вплив на пробудження та спрямування уваги російських художників до української тематики. Це знайшло свій яскравий вияв у творчості академіка Петербурзької академії Івана Івановича Соколова (1823–1918). Після подорожі по Україні він постійно працював над українською тематикою. Вперше з Шевченком Соколов зустрівся в 1858 р. у Петербурзі, куди Тарас Григорович щойно повернувся із заслання. Дружба скріплювалася ще й співпрацею (вищезгаданий офорт Т. Шевченка «У шинку» – з картини І. Соколова «Приятелі»).

Досить цікавою є творчість російського художника Олексія Яковича Волоскова (1823–1882), яка пов'язана з Качанівкою, куди неодноразово приїздив Шевченко. Він створив цілий ряд пейзажів, які відтворюють мальовничі куточки поміщицького маєтку. У музеї зберігаються його наступні роботи: «Садиба. Качанівка» (1849), «Качанівка. Вид на будинок з парку» (1843), «Сільський пейзаж над річкою (Качанівська церква у Сокиринцях)» (1854). Подібні пейзажі приваблювали і художника-аматора, офіцера, який служив в одному з розквартированих у Лебедині полків, – Отто Максимовича Цеге фон Мантейфеля (1822–1889). Варто зазначити, що в його етюді «Поміщицький дворик» (1859) – з колекції Лебединського музею – зображено садибу братів Залеських у тому вигляді, як її бачив Кобзар у 1859 р. під час перебування у Лебедині.

Графічний доробок Т. Шевченка мав значний вплив на подальший розвиток цього виду мистецтва

*О.М. Цеге Фон Мантейфель (1822-1889)
Поміщицький дворик.1859*

у творчості Івана Миколайовича Крамського (1837–1887), Костянтина Олександровича Трутовського (1826–1893), Лева Михайловича Жемчужникова (1828–1912). Останній належав до російських інтелігентів, які виявляли живий інтерес до культури України. Мандрівки протягом майже п'яти років, пісні кобзарів та бандуристів, які любив він слухати й багато записував, допомогли йому краще зрозуміти характер народу, його думки. Він захоплювався поезією Шевченка, що й привело до міцної дружби з Тарасом Григоровичем після повернення його із заслання. Альбом офортів «Живописна Україна» був задуманий митцем як продовження однойменної серії Т. Шевченка. Він виданий у 1861–1862 рр. додатком до першого українського журналу «Основа». Половину офортів майстер зробив за своїми малюнками. Як зазначила Л. Попова, «/.../ До участі в альбомі він залучив також І.І. Соколова, О.Є. Бейдемана, К.О. Трутовського та інших художників, за малюнками яких награвірував ряд офортів. /.../ Переважну більшість офортів свого видання (44 дошки) награвірував Жемчужников, чотири – Верещагін, одну – Бейдеман» [6, с. 34]. У музейному зібранні є 8 творів з цієї серії. Серед них один із офортів (*напір, 17 x 11, інв. № 15*) значиться як твір Василя Васильовича Верещагіна (1842–1904) «Жебраки». Якщо гравер В. Верещагін, то треба було установити ім'я автора малюнка та точну назву експоната. Відповідь на це запитання було знайдено в книзі Л. Жемчужникова «Мои воспоминания из прошлого»: «/.../Занимаясь под

руководством Бейдемана, он познакомился с гравированием на меди острой водкой и сделал три гравюры для издаваемой мною тогда «Живописной Украины». Это был известный позже всем и недавно погибший художник Вас[илий] Вас[ильевич] Верещагин. Бейдеман также принял участие в моём издании и дал несколько работ: «Заседание в суде черноморских казаков», «Нищие», «Евреи» и «Вид казацкой станицы». Все эти гравюры были свежи, талантливо и типичны» [1, с. 257–258]. В цій книзі є ілюстрація, ідентична музейному офорту, під якою читається наступний напис: «В.В. Верещагин. Офорт с рисунка А.Е. Бейдемана «Старцы-нищие» 1862», що і є справжньою назвою офорту.

Особливе місце відведено портретам представників аристократії того часу: М. Репніну-Волконському, О. Капністу, подружжю Хрущових – з колекції Лебединського музею. Так, наприклад, Олексій Васильович Капніст (1796?–1869) познайомився з Шевченком у 1843 р. Тарас Григорович був у його маєтку в Ковалівці. Він розповсюджував серію «Живописна Україна», зберігав автографи поем Т. Шевченка «Сон» та «Кавказ». А під час другої подорожі Сумщиною поет ще більше подружився з колишнім декабристом.

За свого життя поет бував на Сумщині під час усіх трьох подорожей по Україні, мав дружні стосунки з її жителями. Він відвідав Глухів, Кролевець, Конотоп, Ромни, Лебедин, а також села та хутори Сумщини. Серед його знайомих – брати Лазаревські з Конотопщини, подружжя Хрущових, декабрист О. Капніст та брати Залеські з Лебединщини.

Перша подорож Т. Шевченка по Україні відбулася у 1843–1844 рр. Митець побував у різних місцях Сумщини, зокрема, у селі Андріївка (Роменський район) у маєтку В.М. Репніна – рідного брата Варвари Репніної. В лютому 1844 р. Тарас Григорович вперше відвідав Глухів, де цікавився історичним минулим міста.

Довше довелось Т. Шевченку побувати на нашій землі під час другої подорожі по Україні у 1845–1847 рр. Маршрут весняної, важкої, розмитієї дороги можна уявити з повісті «Капітанша», сюжет якої пов'язаний з Есманню та Глуховом. До речі, у повісті «Капітанша» Шевченко згадав Малоросійську колегію у зв'язку з її «кровожадним чудовищем – канцеляриєю». Згадки про Глухів є і в інших його творах – в поемі «Сон», поезії «Іржавець». Першу зупинку він зробив у Есмані, де була поштова станція (тепер с. Червоне Глухівського району). У Глухові поет оглянув містя, де знаходилися палац гетьмана Скоропадського та будинок Малоросійської колегії. Звідти Т. Шевченко виїхав до Кролевця. Тут він затримався на кілька днів у сім'ї лікаря Ф. Рудзинського, де написав портрет його сина Йосипа. Це перший олійний твір, пов'язаний із Сумщиною. Існує ще одна версія, що ротмістра-

В.Верещагин(1842-1904). Старці-жебраки 1862 р.

гусара поет знав раніше, «/.../ з ним був знайомий ще в Петербурзі і, можливо, тоді намалював його портрет» [4, с. 164].

Влітку цього ж року Шевченко побував на Іллінському ярмарку в Ромнах, про що запише 20 липня 1857 р. у «Щоденнику»: «Ільин день. Ильинская ярмарка в Ромны /.../. В 1945 году я случайно видел это знаменитое торжище». Відвідини Ромен лишили помітний слід у його спогадах і творчості. Про них Тарас Григорович згадує не лише у «Щоденнику», а й у ряді художніх творів – поемах «Великий льох» і «Княжна», повістях «Наймичка» та «Капітанша».

Цікавим є і той факт, що після заслання у 1859 р. Сумщина першою, як і в минулі роки, привітала повернення Кобзаря в Україну. 5 червня поет приїхав до Сум. Того ж самого дня прибув до Лебедина, де його з щирою гостинністю зустріли брати Олексій та Максим Залеські, художник О.М. Цеге фон Мантейфель. Друзі влаштували традиційне українське кашоваріння на лоні природи, на березі Псла, недалеко від хутора Нові (тепер Старонове). Йому сподобалися великий панський сад, мальовничі пагорби, розарій, ставки, ліс. Але

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА ЙОГО МИСТЕЦЬКЕ ОТОЧЕННЯ

Альбом-каталог

Альбом-каталог

на відпочинок поет влаштувався не в панському будинку, а в невеликій селянській хаті, що білила серед дерев на краю садиби. У Лихвині Тарас Григорович гостював у маєтку Хрущових короткий час, але багато встиг зробити як митець і поет. Тут він створив два пейзажі під назвою «У Лихвині», які зараз експонуються у Національному музеї Тараса Шевченка у Києві.

З Лихвина поет їздив не лише до Лебедин, а, очевидно, бував і в інших місцевостях: Межиріччя, Ворожбі, Маськах, де зустрічався з друзями і знайомими, з Михайлом Петренком – автором пісні «Дивлюсь я на небо». По дорозі з Лебедин він склав вірша «Ой маю, маю я оченята...», музику до якого пізніше написав композитор Петро Сокальський.

У середині серпня Шевченку запропонували негайно виїхати до Петербурга. 21 серпня ввечері він прибув до с. Гирівки (нині с. Шевченкове Конотопського району), де знаходився маєток його друзів братів Лазаревських, і перебував тут до 25 серпня. Вже на другий день він намалював портрет їх матері – Афанасії Олексіївни. «Божественною бабусею», «козацькою матір'ю» називав її Шевченко, а на прощання подарував їй офорт «Свята родина» та автограф поезії «Садок вишневий коло хати».

Зворушлива та міцна дружба пов'язувала Тараса Григоровича з шістьма братами Лазаревськими: Василем, Михайлом, Федором, Яковом, Олександром та Іваном. Вони допомагали йому морально, матеріально, особливо у період заслання, а Шевченко дарував їм свої живописні, поетичні твори, рукописи та надсилав листи. Саме

Федір та Іван супроводжували Тараса Григоровича до Кролевеця, на околицях якого жила їхня сестра Глафіра Матвіївна Огієвська. 26 серпня поет знову був у Глухові, а через день, за свідченням кролевецького городничого І. Стражевського, «уехал по тракту на Москву» [7, с. 41]. Це була остання його подорож в Україну.

Серед знайомих Кобзаря багато й тих, хто зустрічався з ним поза межами рідного краю: Г. Вашкевич, брати Ткаченки, В. Єзучевський, М. Маркевич, І. Лисенков, П. Овсянников, П. Соколов (Соколенко) та ін.

На відзначення 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря Сумський художній музей підготував і видав альбом-каталог «Тарас Шевченко та його мистецьке оточення в зібранні Сумського та Лебединського художніх музеїв» [7]. При його написанні було ретельно проаналізовано мистецький, літературний та краєзнавчий матеріали, досліджено колекції Сумського та Лебединського художніх музеїв, прослідковано зв'язки Тараса Григоровича з митцями його оточення та надано аналіз їх творів, використано фотодокументи та періодичні видання. У каталозі вміщено понад 120 ілюстрацій, із них – 78 кольорових.

Отже, образотворча Шевченкіана, започаткована на початку діяльності Сумського художнього музею, на сьогодні поповнилась творами визначних художників. Представлені твори з колекцій Сумського та Лебединського художніх музеїв є важливими для вивчення малярської спадщини Т. Шевченка, систематизовані факти з життя і діяльності Тараса Григоровича подають певну картину перебування Кобзаря на Сумщині, та найбільш цінним надбанням і гордістю музею є твори самого Кобзаря.

Посилання

1. Жемчужников Л.М. Мои воспоминания из прошлого /Л. Жемчужников. – Л.: Искусство, 1971. – 446 с.
2. Зайцев П.І. Життя Тараса Шевченка / П.І. Зайцев. – К.: Мистецтво, 1994. – 362 с.
3. Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності: доп. та повідомл. Міжнародної наук. конф., Львів, 25–27 вер. 2013 р. / Національний музей у Львові ім. А. Шептицького. – Львів, 2013. – 768 с.
4. Овсійчук В.А. Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури / В.А. Овсійчук. – Л.: Інститут народознавства НАН України, 2008. – 416 с.
5. Мокрицький А. Дневник художника Мокрицького / А.Мокрицький. – М., 1975. – 272 с.
6. Попова Л.І. Лев Михайлович Жемчужников / Л.І. Попова. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР. – 1961. – 68 с.
7. Тарас Шевченко та його мистецьке оточення (Твори із зібрання Сумського та Лебединського художніх музеїв): автор концепції та укладач В.М. Ткаченко. – Суми: Університетська книга, 2014. – 102 с.
8. Юрченко Н.С. Н.Х. Онацький: каталог / Н.С. Юрченко. – Суми, 1995. – 28 с.

Ткаченко В.Н. Тарас Шевченко и его художественная среда

В статье проанализированы художественные коллекции Сумского и Лебединского художественных музеев, определена художественная среда Тараса Шевченко и его связи с Сумщиной.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, коллекции, художественные музеи, художники, произведения, художественная среда, Сумщина.

Tkachenko V.M. Taras Shevchenko and his artistic environment

The article analyzes the sections of the album-catalogue and catalogue features descriptions of works from the collections of Sumy and Lebedin art museums, defined artistic environment of Taras Shevchenko and his ligaments with Sumshina.

Key words: T. Shevchenko, collections, art museums, artists, artworks, art environment, Sumy.

03.03.2016 р.

УДК 069.02(477):629.73

І.О. Пістоленко

РЕТРОСПЕКТИВА ПОСТАТІ В.О. МОРОКО У КОНТЕКСТІ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СПАДЩИНИ О.М. КОВАНЬКА: МУЗЕОЛОГІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена популяризаторській діяльності В.О. Мороко, що стосувалася історії повітроплавання та становлення авіації на початку ХХ ст., її співпраці з істориками, журналістами, військовими, краєзнавцями. Особливу увагу приділено внеску В.О. Мороко у створення концепцій профільних музеїв і формування їх фондів колекцій. Розглядаються також деякі факти біографії доньки одного з фундаторів військового повітроплавання й активного учасника початку розбудови авіаційної справи О.М. Кованька.

Ключові слова: історія повітроплавання, авіація, музей, науковий заклад, збереження пам'яток, популяризація відомостей.

У березні цього року виповнилося 160 років від дня народження одного з фундаторів військового повітроплавання й активного учасника становлення авіаційної справи О.М. Кованька (1856–1919). Його рід походить з дворян Полтавської губернії, що шанували і про що пам'ятали і пам'ятають в родині Кованьків. Майже забуте в радянський час ім'я О.М. Кованька за останні два з половиною десятиліття, завдяки зусиллям істориків, авіаторів, краєзнавців, музейників було повернуто в історію науки і техніки. Результати досліджень дозволили дати об'єктивну оцінку діяльності О.М. Кованька, належним чином оцінити відомості як про самого Олександра Матвійовича, так і про його погляди на перспективи повітроплавання й авіації,

котрі через недостатнє дослідження збереженої документальної бази іноді трактувалися дещо суб'єктивно або помилково.

Багато для популяризації діяльності Повітроплавального парку (ПП), Повітроплавальної й авіаційної школи, що їх очолював О.М. Кованько, зробила його донька Варвара Олександрівна Мороко (1907–1997). Вона прожила довге життя і протягом багатьох літ була ініціатором і активним пропагандистом відомостей про історію повітроплавання й авіації та роль у ній О.М. Кованька. Її робота є вагомим внеском у проведення досліджень різними науковими інституціями та іншими закладами, у формування музейних експозицій, у тому числі Полтавського музею авіації і космонавтики (ПМАіК).

У наступному 2017 р. виповниться 110 років від дня народження В.О. Мороко. Вважаємо доцільним і своєчасним звернутися до деяких фактів її біографії і проаналізувати діяльність В.О. Мороко не лише як популяризатора науково-технічної спадщини О.М. Кованька, а й її співпрацю з ученими, краєзнавцями, співробітниками музеїв з дослідження, збереження і популяризації інформації щодо становлення і розвитку повітроплавання й авіаційної справи.

В.О. Мороко мала листування з науковцями музеїв, з нащадками знаних льотчиків, з В.С. Гризодубовою. Двері її квартири на Морській набережній Василівського острова завжди були відкриті тим, хто займався історією повітроплавання й авіації. Дослідників вражала пам'ять Варвари Олександрівни: будучи в дуже солідному віці, вона прекрасно пам'ятала десятки прізвищ офіцерів, які навчалися в Офіцерській повітроплавальній школі (ОПШ), і тих, хто служив у Повітроплавальному парку. В.О. Мороко бачила і знала І.І. Сікорського, П.М. Нестерова, Г.Г. Горшкова, Є.В. Руднева, Є.М. Крутеня, Р.Л. та В.Л. Ніжевських, М.Ф. Івкова, В.О. Семковського, М.М. Данилевського, Є.Д. Карамішева, М.О. Рикачова, М.І. Утешева, К.М. Борескова, С.О. Ульянина, О.Є. Гарута, Д.О. Борейко, Я.І. Гаккеля та багатьох інших видатних діячів галузі. Варвара Олександрівна була в дружніх стосунках із дружиною С.П. Корольова Ксенією Вінцентіні, з донькою П.М. Нестерова Маргаритою.

Автору даної статті пощастило зустрічатися і співпрацювати з В.О. Мороко. Можу засвідчити, що Варвара Олександрівна була людиною дуже скромною і неохоче говорила про себе, не розглядала свою діяльність як якусь видатну, хоча й вважала її здійснення своїм обов'язком. Напевно, тому про саму Варвару Олександрівну існує небагато публікацій. Серед авторів, які писали про В.О. Мороко, слід назвати В.В. Короля, В.І. Ніколаєва, М. Кротову.

У численних дослідженнях з історії